

הפקדים מכן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת ה" שמפרש רש"י "למדך כאן שאין פחות מכן עשרים יוצא לצבא ונמנה מכלל האנשים" וכותב ע"ז השפתי חכמים וז"ל: כלומר להכי נקט לשון פקודים להודיע שאין פחות מכן כי יוצא לצבא דמצינו לשון פקודים גבי חיל כדכתיב ויקצוף משה על פקודי החיל וכתוב ויפקוד שאל על העם, ופי' של קרא כך הוא כי תשא את ראש בני ישראל לצאת בצבא למלחמה יהיו מבני כ' שנה ולמעלה, וא"ת ל"ל להורות שאין נמנה וכו' הא כבר הודיענו זה בספר במדבר דכתיב מכן עשרים שנה ולמעלה כל יוצא צבא, וי"ל דה"א דוקא במלחמת חובה הקפיד קרא אבל לא במלחמה הרשות לכן כפל הענין שאף במלחמת הרשות אינו יוצא כ"א מכן כי שנה ומעלה. ע"כ. הרי למדנו שדעת השפתי חכמים היא שהיה מקום לומר שנאמר זה דוקא במלחמת חובה ולא במלחמת הרשות [מבלי להזכיר טעמו של דבר מדוע הייתי אומר כן שקפיד קרא על כך דוקא על מלחמת חובה. ובזמן שהסברא נוטא להיפך שבמלחמת חובה יש לחייב יותר, ובכלל אם קפיד קרא במלחמת חובה מדוע לא תקפיד גם על כך במלחמת הרשות, ובמה נשחנתה מלחמת רשות למעליותא ממלחמת חובה. אבל לפי דברינו הנ"ל יש שפיר מקום להסביר זה] ומסקנתו היא שלכן כפלה התורה ענין זה של קביעת חובת הגיוס מכן כי ולמעלה להשמיענו שבין במלחמת חובה ובין במלחמת הרשות אינו יוצא כי אם מכן כי ולמעלה, והיינו שאף מדין המלכות לא הרשתה תורה לקבוע חובת גיוס על פחות מכן כי שנה.

ז) המדובר בפרק זה עד כה הוא כמובן לא על שירות תמידי למשך כל השנים האלה שמכן עשרים שנה עד בן ששים שנה. דא"כ לא שבקת חיי לכל בריה, דשום אחד מאנשי המדינה לא יוכל להסתדר בחיים בקחת המדינה ממנו את כל מבחר שנות חייו לעבודת הצבא, אלא המדובר על חובת פיקוד והרשמה והתאמנות צבאית בכדי להיות מוכנים להתייצב חמושים לשירות העם בעבודת הצבא לעת מצוא בקרות מלחמה, אבל קביעת שנות הגיוס בקבע לשם אימונים ושירותים צבאיים בשעת שלום, הרשות מסורה על כך לידי מוסדותיה המחוקקים של המדינה לחוקק חוקה כפי ראות עיניהם לטובת העם ולטובת היזמה של הפרט, כי כפי שכבר התבאר בשער הראשון קביעת חקים ומנהגים אלה נתונים בידי המלכות ומנהיגי העם וראשיו, ומהלכות מדינה הם.

פרק ג

שבט לוי

(א) בבמדבר שם (א' - מ"ט) כתוב: אך את מטה לוי לא תפקד ואת

ראשם לא תשא בתוך בני ישראל, וכותב על זה החזקוני: ד"א לפי שאין מהם יוצא צבא אלא השומרים וחונים סביב למשכן כדרך שיושב על הכלים. וכן כותב הרשב"ם (בבבב"א — מ"ו): והלויים למטה אבתם לא התפקדו בחוכם. כמו שמפרש והולך אך את מטה לוי לא תפקוד וגו' ומפרש הטעם כי לא ילכו בצבא המלחמה אלא הפקד את הלויים על משכן העדות וגו'. ועיין בהעמק דבר שכותב שהעיקר בזה כפירושו של הרשב"ם שמפרש הטעם כי לא ילכו בצבא המלחמה וזה הטעם עצמו היה שלא התפקדו גם לפני הדיבור משום שלא הי' בשבטם סך שראוי להעשות גדוד יוצא צבא מלחמה בשביל שהיו עוסקי תורה ע"ש. מכל זה אנו למדים ששבט לוי לא היה בכלל חייבי הגיוס ולא היו יוצאים למלחמה כי אם היו שוקדים תמיד על תפקידם לשמור ולחנות מסביב למשכן, ולפי' העמק דבר עוד לפני שבא הצו שלא יתפקדו כבר לא התפקדו לפי שרובם היו עוסקי תורה, ואת עוסקי התורה ידעו והבינו מעצמם שאסור לקחתם לצבא, ולכן לא היה בשבטם סך שראוי להעשות גדוד, ואח"כ בא הצו שלא לקחת בכלל משבט לוי אפי' מאלה שאינם עוסקי תורה, כי תפקידם התמידי הוא לחנות מסביב למשכן העדות.

(ב) אבל יש לעיין על זה מדברי הספרי בפ' מטות (ל"א — ד') דאיתא: אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא כ"ד אלף דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר אלף למטה אלף למטה י"ב אלף מה ת"ל לכל מטות ישראל תשלחו לצבא להביא שבטו של לוי. כך גורס גם רש"י וכן רבינו הלל על הספרי [עיי"ש בגנזי הספרי בקונטרס בראש הספר בס' ח' מ"ש בזה בטו"ט] הרי שגם שבט לוי היה יוצא למלחמה.

והיה אפשר לחלק ולומר שהכוונה של „אך את מטה לוי לא תפקוד“ הוא שלא יגייסו אותם בשעת שלום, כי הרי הרשות לגייס גדודי צבא בשעת שלום להיותם מוכנים, (עיין מ"ש על כך בשער א'), ובאה האזהרה שלא לגייס לשם כך מבני לוי, ולכן לא התפקדו בתוך בני ישראל, אבל בשעת מלחמה אפשר שפיר לקחת למלחמה גם משבט לוי, אבל הרשב"ם הרי כותב כי לא ילכו בצבא המלחמה, ומשמע שלא ילכו כלל אפי' בשעת מלחמה, וכן הרמב"ם (בפי"ג מה' שמיטה ויובל הי"ב) פוסק מפורש ששבט לוי הובדל לעבוד את ה' ולשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים שנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורחך לישראל לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן אלא הם חיל ה' שנאמר ברך ה' חילו והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר אני חלקך ונחלתך ע"ש. הרי שפסק הרמב"ם מפורש שאין עורכין מלחמה, וגם מוכרע דבר זה מעצם טעמו שאינו כותב מפני שצריכים לחנות מסביב למשכן העדות שלזה

יכלנו לומר שלא נאמר זה על שעת מלחמה שגם הארון הולך עמהם אלא כותב הטעם מפני שהובדלו לעבוד ה' ולשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים והובדלו מדרכי העולם והם חיל השם, וטעם זה השייך בשעת מלחמה כבשעת שלום, ואדרבה בשעת מלחמה תקפידם כפול לחזק ביותר ברכים כושלות בעבודת השם ולהורית לבני האדם לפקוח עיניהם ולהכין לבם להבין דרכי ה' הישרים ומשפטיו הצדיקים ויחדלו הרע מלהשתמש בכחם ועוצם ידם שחנן להם ה' לשלטון האדם באדם לרע לו, כי אם להטיב בהם לכל ברואי האדם ולהציל עשוק מיד עושקו, כחובה המוטלת עליו בהבראו בצלם אלקים. וגם אי אפשר לחלק בין מלחמת רשות למלחמת חובה ולומר שרק במלחמת רשות פטורים אבל במלחמת חובה חייבים, כי הרמב"ם שם מדבר על ארץ ישראל שכיבושה חובה ובכל זאת כותב ששבת לוי אינן עורכין מלחמה ע"ש.

וצריכים לומר שהרמב"ם ודעימיה גרסו בספרי שם בפ' מטות כגירסת הגר"א שגורס „להוציא שבטו של לוי“, והיינו מפני ששבת לוי לא היו יוצאים למלחמה.

ג) שוב ראיתי בספר ספרי דבי רב על הספרי שעמד על דבר זה וכותב דאע"ג דבשאר מלחמות נראה דלא היו הולכין וכדאשכחן נמי גבי מרגלים והטעם כמ"ש הרמב"ם ז"ל רפ"ג מהכ"מ דמ"ע להיות הלויים פנויים ומוכנים לעבודת המקדש, מ"מ במלחמת לנקום נקמת ה' נתחייבו גם הם, א"נ כדכתיב בס' מ"ל כדי שלא יאמרו ישראל שהיה רע בעיניו על מיתתו דמשה לא שלח משבטו וזהו לר"ע, אבל רי"ש אולי דסבר דאה"נ שלא היו שבת לוי אלא דאפרים ומנשה נחשבים לשנים והיינו כ"ד אלף עיי"ש.

והנה לא זכר הבעל ספרי דבי רב בעת כתבו דבריו דברי הרמב"ם הנ"ל בפ"ג משמיטה ויובל וכן דברי החזקוני והרשב"ם שכותבים מפורש ששבת לוי לא היו הולכין במלחמה, ולכן כותב רק בדרך השערה שנראה שלא היו הולכין, ומשו"ה מנסה לומר הטעם עפ"י הרמב"ם בה' כלי המקדש דמ"ע להיות הלויים פנויים ומוכנים לעבודת המשכן, ולא הביא דברי הרמב"ם המפורשים בטוב טעמם בה' שמיטה ויובל הנ"ז. אבל מתוך דברי הספרי דבי רב למדנו שני חילוקים למה שבמלחמת מדין הלכו הלויים, והם א) מפני שמלחמת מדין נשאה עליה אופי מיוחד של לנקים נקמת ה', ובחיוב זה של לנקום נקמת ה' נתחייבו גם שבת לוי. ב) שזה בא בתור הוראת שעה מיוחדת כדי שלא יאמרו ישראל שבמתכוון לא לקח משה משבטו מפני שהיה רע בעיניו מיתתו, כמו כן למדנו שאליבא דר' ישמעאל אפשר באמת לומר שסובר שגם אז לא לקחו משבטו של לוי.

ומה שמקשה שם הספרי דבי רב על ר' ישמעאל דהיכי מצי למימר דהו

כ"ד אלף הא בחר הכי כתיב בהדיא וימסרו וכו' שנים עשר אלף, עולה בדעתו לתרוץ קושיתו עפ"י דברי המדרש רבה דאיתא: אלף למטה וגו' ו"א שני אלפים מכל שבט ושבט שלח, וי"א ג' אלפים מכל שבט ושבט [י"ב אלף לצבא. גירסת הגהת רד"ל עפ"י החנחומא] י"ב אלף משמרים את כליהם וכו' וי"ב אלף לתפלה וכו' ע"ש. ועפ"י יש לתרוץ הקושיא הנ"ל משום דבפסוק של וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף, כתוב מפורש "חלוצי צבא", וא"כ י"ל שבמחלוקת דייק הכתוב לכתוב "חלוצי צבא", והיינו שחלוצי צבא היוצאים אל פני המלחמה היו י"ב אלף, אבל היו עוד י"ב אלף המשמרים את כליהם, וזה שאומר רי"ש כ"ד אלף כוונתו כדברי המדרש הנ"ל שיי"ב אלף מהם היו לצבא וי"ב אלף לשמור על הכלים. שוב מצאתי בספר אהלי יהודה על הספרי שעמד מעצמו על הקושיא הנ"ל, ומתרוץ דלצבא כתיב והנך י"ב אלף אחריני הם הם היושבים על הכלים וכדאיתא ברבה ע"ש, והיינו כנ"ל.

(ד) אלא עדנה קשה דמכיון שהלכו גם משבט לוי מדוע כתוב י"ב אלף, היה צריך להיות כתוב י"ג אלף. וראיתי בספר "ספרי חיים" על הספרי שכותב בשם הזרע אברהם שמתרוץ דהאלף של שבט לוי לא הוצרכו בעל כרחם כי הלכו מעצמן לעשות ציוי ה', וכותב להקשות עליו דזה לא יעלה על הדעת, דהכא הספרי משבח לישראל שלא היו רוצין לילך שלא לקרב מיתתו של משה ולכך וימסרו בע"כ ואיך יתכן דהשבט שהוא שלו ימהרו לקרב מיתתו של גדול משפחתם ונשאר בצ"ע, ולענ"ד אין כאן תימא כלל דהבעל זרע אברהם מדגיש בדבריו שהלכו מעצמן לעשות ציוי ה', והיינו שמרוב קדושתם התגברו על רגשותיהם והתגברו כאריות ולהיות קלים כנשר למהר למלאות רצון אביהם שבשמים אע"פ שידעו שבכך יקרבו מיתתו של משה, כי לא היה דבר אשר יעמדו לנגדם נגד הרצון הכביר לשמוע בקול ה'.

ומצאתי שבעצם הקושיא כבר עמד הר"ע מברטנורא ומתרוץ כתירוצו של הזרע אברהם הנ"ל, וז"ל: קשה דא"כ י"ג אלפים והכתוב אומר י"ב אלף, וי"ל דלא אתי י"ב אלף אלא גבי וימסרו שנמסרו בעל כרחן כדפי' רש"י, אבל מאלף של שבט לוי לא נמסרו בעל כרחן אלא הלכו לרצונם, ואעפ"י שמחמת מיתת משה נמנעו מכל מקום שבט לוי היה חרד יותר למצות הקב"ה עכ"ל, והיינו כנ"ל.

(ה) כדברי הספרי דבי רב הנ"ל שזה שנתחייבו שבט לוי במלחמת מדין הוא משום שהמלחמה היתה בכדי לנקום נקמת ה', כותב לפרש כן גם הנחלת יעקב על הרא"ם בפ' מטות, דאע"פ שלא הלכו בעסק כבוש הארץ ה"ט לפי שלא נטלו חלק בארץ אבל כאן שהיתה שליחות של מצוה לתת נקמת ה' במדין הלכו גם שבט לוי עמהם ע"ש.

אבל שמענו דבר חידוש מדברי הנחלת יעקב שמפרש שזה שלא הלכו שבט לוי במלחמת כיבוש הארץ, לפי שלא נטלו חלק בארץ, ולפי"ז יצא לנו שבמלחמת הרשות בכיבוש שאר ארצות לשם הרחבת הגבולות בהם שבט לוי משתתף כשאר השבטים כי הרי הרמב"ם בפ"ג מה' שמיטה ויובל הי"א פוסק ששאר כל הארצות שכובש מלך ממלכי ישראל הרי הכהנים והלוים באותן הארצות ובביזתן ככל ישראל.

אבל לא משמע כן מדברי הרמב"ם הנ"ל בה' שמיטה ויובל שם בהי"ב שכותב הטעם שאינן עורכין מלחמה מפני שהובדלו מדרכי העולם וכו' וטעם זה לפיטורם משום כך שייך יותר על מלחמת הרשות מבמלחמת מצוה, ואם פטורם ממלחמת מצוה מכש"כ שפטורים ממלחמת הרשות.

(ו) ובחזקוני עה"ת פ' מטות כותב להסביר שלכן הלכו במלחמת מדין גם משבט ¹²³⁴⁵⁶⁷ לוי מפני "שכונתם לרעה היתה תלויה לכל ישראל", ולכאורה לא מובן כונתו בזה, וצריכים לומר שכונתו לפרש שלכן חייבו בכאן גם שבט לוי מפני שאי השתתפותם במלחמת מדין זאת היתה משפיעה לרעה על כל ישראל, כי במלחמה זאת היתה תלויה חיו של משה, ואילולא השתתפו שבטו של משה בעצמו היו שאר השבטים מרפים ידיהם במלחמה זאת והיה קשה למוסרם למלחמה אפי' בע"כ מרוב אהבתם למשה, אבל מכיון שראו ששבט משה בעצמו ג"כ הלך להלחם חזקו ידיהם אף הם למלאות אחרי צו ה' ואחרי שנמסרו לצבא בע"כ הלכו להלחם.

(ז) עכ"פ נתברר לנו מכל הנ"ל ששבט לוי לא היה משתתף במלחמה, זכך' משמע גם מדברי המאירי על תהלים פרשה כ' שכותב: למנצח מזמור לדוד. זה המזמור חברו דוד להיות הלויים אומרים אותו עליו בכל עת שיצא למלחמה והוא הענין יענך ה' ביום צרה כלומר כשתהיה בצרה עם האויב ע"כ. והיינו מפני ששבט לוי היה נשאר על משמרתו משמרת עבודת ה' ולא היה משתתף במלחמה, וחיבר דוד המלך ע"ה תפלה מיוחדת שיחפלו עליו במקום עבודתם שיענהו ה' בהיותו בצרה עם האויב.

(ח) אמנם אבל נראה שזה ששבט לוי לא היה משתתף במלחמה הכוונה שלא היה עליו חיוב להשתתף, וכלשונו של הרמב"ם בה' שמיטה ויובל שם "לא עורכין מלחמה כשאר ישראל" והיינו שאין עליהן חיוב כשאר ישראל לערוך מלחמה, אבל אם רצו להתנדב מרצונם הטוב להשתתף במלחמה הרשות בידם.

עפי"ו יתפרש ביותר כוונת החזקוני הנ"ל באות הקודם שכותב שלכן הלכו שבט לוי במלחמת מדין מפני "שכונתם לרעה היתה תלויה לכל ישראל" ואם איסור יש בדבר לשבט לוי להשתתף בעלמא במלחמה איך אי השתתפותם

במלחמת מדין היתה מתפרשת ככונה רעה והיה משפיע הדבר לכל ישראל, הרי איסור יש בדבר שישתתפו במלחמה וכל ישראל היו יודעים שזה שלא משתתפים הוא בגלל האיסור שיש עליהם, אלא ודאי שאי השתתפותם הוא רק רשות, אבל אם רוצים יכולים להשתתף, ולכך הטילה התורה שפיר במלחמת מדין חובה שישתתפו מפני שכאן במלחמת מדין מכיון שהיה תלוי בזה חיי משה שהוא משבט לוי היה אי השתתפות שבט לוי מתפרש ככוונה רעה של אי רצון למלאות רצון ה' מפני שתלוי בזה חיי משה, ולא ככוונה של סתם אי השתתפות מפני שאין עליהם חיוב, והיה משפיע זה לרעה על כל ישראל וכנ"ל, ולכן הטילה התורה במלחמת מדין חובת השתתפות גם על שבט לוי.

ט) ועפ"י יתבאר לנו גם כוונת המרדכי בגיטין ס"פ מי שאחזו שכותב וז"ל: נשאל לה"ר יצחק אם כהן יכול לגרש אשתו על תנאי ולומר לה על פה אם מתי יהא גט ואם לא מתי לא יהא גט כי היכי דלא תפול קמי יבם, ואם יכול לקיימה ולהחזירה אם עמד, והשיב דיכול לעשות כדתנן בפ' הזורק כתב לגרש אשתו ונמלך ב"ש אומרים פסלה מן הכהונה וב"ה אומרים כיון שנחנה על תנאי לא פסלה מן הכהונה וקי"ל כב"ה וכן פסקו ה"ג ובתיקון שטרות דאפילו ריח הגט אין כאן אחרי שלא נתקיים התנאי, ועוד ראה דאמר בפ"ק דיומא מתקינין לו לכ"ג אשה אחרת ושקיל וטרי בגמ' ומסיק הכי דמגרש אשתו על תנאי, ואי אסירא ליה נמצא שהוא שרוי בלא אשה ובעינן וכפר בעד ובעד ביתו אלא ודאי שריא ליה ואפי' ריח הגט אין כאן, אמנם אין להביא ראיה מכל היוצא למלחמת בית דוד כו' דהא גם כהנים היו עמהם ולכל הפחות צריך להיות עמהם כהן אחד הקורא מי האיש הירא ורך הלבב, דא"כ מה שאל התלמוד פ"ק דקדושין כהן מהו ביפת תואר, תיפוק ליה דכהן היה במלחמה דגם כהן משיח היה במלחמה, אלא ודאי לא קאי עליה דשמא היה חוזר לביתו ולא היה נכנס בעורכי המלחמה גם בנידון זה לא תפשוט, ועוד דיש מפרשים דההיא דכל היוצא למלחמת בית דוד כו' שהיו נותנין גט גמור מעכשיו כדפי' בפרק קמא דכתובות ובשבת פרק במה בהמה עכ"ל.

ולכאורה לא מובנת כלל ראית המרדכי מההיא דקדושין דכהן מהו ביפת דכהן לא היה במלחמה, דאדרבה משום מוכח ההיפך דכהן היה משתתף במלחמה דאי לא"ה מה כל שאלת הגמ' כהן מהו ביפ"ת הרי כל עיקר היתר לקיחת יפ"ת הוא רק במלחמה וכתוב הדר הוא "כי חצא למלחמה על אויבך וגו' וראית בשביה וגו'" וההיתר הוא דוקא בשעת שביה, עיין קדושין שם.

אבל אם נאמר כנ"ל שרק חובה אין לשבט לוי להשתתף במלחמה אבל אם רצו מרצונם להשתתף הרשות בידם, יתיישבו שפיר דברי המרדכי, והיינו דכוונתו להוכיח מההיא דקדושין דבעי כהן מהו ביפ"ת, דאין חובה על הכהנים

להשתחף במלחמה. משום דאי יש חובה מהו בכלל בעית הגמ' כהן מהו ביפ"ת. בטח שגם לו הותר יפ"ת שהרי התורה התירה יפ"ת בסתמא לכל איש היוצא למלחמה על האויב, וממילא גם כהן בכלל ההיתר כי גם הוא מהיוצאים למלחמה. אלא מוכח מזה דאין חובה על הכהן להשתחף במלחמה ורק אם רוצה להשתחף הרשות בידו. ולכן בעי הגמ' שפיר דמכיון שאין עליו חיוב תו אפשר לומר דזה שהתירה תורה הוא דוקא לישראלים ורק עליהם הוא שכוונה תורה. באמרה כי תצא למלחמה, וגו' כי המה המחויבים לצאת, אבל לא לכהנים שריבה בהן מצות יתירות, וזהו כוונת המרדכי במ"ש דשמא היה חוזר לביתו, והיינו דמכיון שאין עליו חובת השתתפות שמא בגמרו לדבר היה חוזר לביתו, כפי רצונו, ומכיון שזה כפי רצונו בעי הגמ' דשמא אינו כלול בהיתר שהתירה תורה, ומכיון שכן מסיים המרדכי דממילא אין ראיה גם לגידון שאלתו מההיא דכל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו, משום דשמא דוד תיקן זה רק להמחויבים להשתחף במלחמה, אבל לא לכהנים שאין עליהם חיוב להשתחף.

(י) הדרך הזאת בכוונת דברי המרדכי מבאר הברכי יוסף על אה"ע (סי' ו'). הוא מביא דברי המרדכי וכותב שמקשים על המרדכי דאין ס"ד לומר דלא היו כהנים במלחמה והתנן בסוטה ד' מ"ד ר' יוסי אומר הירא ורך הלבב אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט וכו' הרי דהיו כהנים במלחמה, עוד מוסיף לדקדק שהרי שם לעיל מזה אמרו אשר ארס אשה ולא לקחה פרט לאלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט וכו', וכותב הברכ"י לתרץ דאין מכל זה טענה על דברי המרדכי משום דהא כל היוצא למלחמת בית דוד וכו' הויא תקנה דעבוד רבנן בתר הכי ולא מדינא, דמדין תורה מצו למיזל בלי נתינת גט, וא"כ הנהו דאמרינן פרט לאלמנה לכ"ג וכו' וכן הירא ורך הלבב לר' יוסי אימור דהוי לדין תורה מקמא תקנתא דתקון לכתוב גט ותנא דינא קמשתעי.

ולפענ"ד לא אוכל לרדת לכוונת תירוצו זה של הברכ"י, אטו וכי אחרי התקנה של כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו נשתנה הדין שמוכח בגמ' סוטה הנ"ל שכהנים היו הולכים במלחמה?, ומשום שתיקנו ליתן גט תיקנו משום כך ג"כ שכהנים לא ילכו במלחמה מפני שהם לא יכולים ליתן גט על תנאי? הכי מפני כך פטרו את כל הכהנים מלהשתחף במלחמה?

כמו כן עיין שם בברכ"י שאף אחרי תירוצו זה מוסיף עדנה להקשות על המרדכי דמאי מכריח המרדכי מדבעי כהן מהו ביפ"ת וכו' דת"ל דכהן היה במלחמה וכו' והלא אף אי כהן היה במלחמה בעי אם הותרו לו יפ"ת הואיל וריבה בהן מצוות יתירות כמבואר שם בש"ס, ומה מועיל אם כהן היה במלחמה הרי מאי דבעי הוא אהני כהני ההולכים במלחמה, ותו דמאי קאמר אלא ודאי

תרי"ג

דלא קאי עליה וכו' הרי מסיק התם דלרב בביאה ראשונה הותר ללישנא בתרא וא"כ הרי כהנים הוו אזלי למלחמה.

לכן כותב הברכ"י שם לפרש כוונת המרדכי כזאת, בהקדם מאי דאמרינן ביבמות ד' ס' ע"ב גיורת פחותה מבת ג' שנים ויום אחד כשרה לכהונה שנאמר החיו לכם הרי פנחס עמהם וכו', וסבר המרדכי דאי מוכרח כהן לירד למלחמה כגון הקורא מי האיש הירא וכו' ולא סגי דלא ליזיל כהן במלחמה א"כ כי אמרו כל היוצא למלחמה גט כריתות וכו' גם אכהן קאי, דכיון דלא סגי דלא אזיל ודאי עליה נמי קאי דה"י כותב גט כריתות ע"ד ההיא דאמרינן והרי פנחס עמהם, ועל זה מייתי מדבעי כהן מהו ביפ"ת, דהו"ל לאוכחי דשרי כיון דלא סגי דלא אזיל כהן, וסתמא שרי רחמנא יפ"ת ודאי גם לכהן שרי, אלא ודאי לא קאי עליה דייקא דשמא היה חוזר לביתו וכיון דמשכחת לה דלא אזיל כהני כלל יש לצדד דיפ"ת לא שריא לכהן, דלא שרי רחמנא אלא לישראל, ובעי הש"ס אם רצו כהנים ללכת למלחמה אי שרי ביפ"ת, ועל דרך זה ההיא דאמרו פרק לאלמנה לכ"ג וכו', וכוונת המרדכי דאינו מוכרח ללכת הכהן ומ"ה בעי כהן מהו ביפ"ת מאחר דיתכן דכהן לא ירד בתוך המלחמה, וכיון דסגי מדינא דלא ליזיל כהן אינו מוכרח דכי שרי רחמנא יפ"ת הוא גם לכהן, וא"כ אי אזול כהני תבעי לן אי שרי ביפ"ת, וכיוצא הוא הנהו דאמרי פרט לאלמנה לכה"ג גרושה וחלוצה וכו' בהולכים מדנפשיהו אף שאינם מוכרחים, וא"כ גם הא דאמרינן כל היוצא למלחמת בית דוד וכו' יש מקום לומר דאין כהנים בכלל מאחר דמשכחת לה דלא ליזיל כהן כלל, עיי"ש, וזה תירוץ המתקבל על הדעת בכוונת דברי המרדכי.

יא) בזה מתורץ בפשוטו מה שראיתי בספר דברי יששכר להגאון ר' ישכר בעריש ז"ל אבד"ק בענדין והגליל (בסי' קמ"ט) שכותב להקשות על המרדכי מהא דאמרו בקדושין (ד' ע"ח) גיורת פחותה מג"ש ויום א' כשרה לכהונה מדכ' החיו לכם והרי פנחס ה' עמהם, א"כ קשיא בגמ' עצמה דלא פשטו מזה ג"כ דכהן מותר ביפת תואר ע"ש מ"ש לתרץ דזה תלוי אם פנחס היה כהן בשעת המלחמה, ויש לדון בתירוץו שם. אבל לפי הנ"ל מיושב בפשוטו, דלא דמי לההיא דד' ע"ח, משום דבמלחמת מדין הרי היתה חובה על פנחס ללכת במלחמה וכמו"ש בתורה וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פנחס בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש וחצצרות התרועה בידו" (במדבר ל"א-ו'). ולכן בעי"כ זה שכתוב החיו לכם מוסב גם על פנחס, אבל בשאר מלחמות מכיון שלא היה חובה לכהן להשתתף במלחמה רק רשות, שפיר בעי בגמ' אי כהן מותר ביפ"ת או לא.

ואין לומר דאפשר להביא ראיה מפנחס עצמו שהיתה עליו החובה להשתתף

במלחמה ובטח גם עליו נאמר היתר יפ"ת (עיין בהמקנה בקדושין שם בד' ע"ח). דיש לחלק בין הצו של החיו לכם שנאמר במיוחד על מלחמת מדין לבין ההיתר של יפ"ת שנאמר באופן כללי, והיינו די"ל דבשלמא הצו של החיו לכם מכיון שנאמר באופן מיוחד על מלחמת מדין שגם פנחס היה שם בתורת חובה, א"כ בטח נאמר ההיתר גם לפנחס, אבל ההיתר של יפ"ת מכיון שנאמר באופן כללי יש לומר שנאמר רק למי שבדרך כלל ההשתתפות במלחמה חובה עליו, ולא למי שבמקרה הוטל עליו חובת השתתפות באיזה מלחמה פרטית ובדרך כלל אין עליו חובת השתתפות במלחמה, ושפיר יש לומר לפי"ז שפנחס לא היה בכלל ההיתר של יפ"ת. ואין ראיה מפנחס להיתר יפ"ת לכהן.

זהו אליבא דשיטת התוס' בשבת (ד' ס"ד ע"א) ד"ה מידי הרהור שטוברים שגם במלחמת מדין הותר להם יפת תואר ע"ש.

אבל חוץ מזה ישנה שיטה בראשונים הסוברת שבכלל לא הותר לישראל יפת תואר במלחמת מדין, ושיטתם מבוססת על שיטת הירושלמי. עיין בחזקוני עה"ת פ' מטות שכותב וז"ל: ונקרב את קרבן וגו' פירש"י אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו. וא"ת הרי מצינו יפת תואר שהיא מותרת במלחמה ואי זו עבירה ואי זה הרהור עבירה יש בדבר, אבל אמרין בירושלמי לא הותרה להם יפת תואר אלא לאחר כיבוש עכ"ל. וכן ראיתי בספר אמבוהא דספרי על הספרי זוטא פ' מטות שכותב שכן מצא בסמ"ג עשין קכ"ב שכתב: איתא בירושלמי טבות בשם שמואל אמר כל י"ד שנה שכיבשו וחילקו לא הותר יפת תואר. ומגלה שמצא מקורו במדרש אגדת שמואל פכ"ה דמבואר שם בזה"ל טבות בשם שמואל אמר לא התירו יפת תואר אלא לאחר י"ד שנה שבע שכיבשו ושבע שחילקו. עיי"ש. וא"כ לא מיבעיא אם המרדכי יסבור כשיטה זו אין בכלל להוכיח מפנחס לענין יפ"ת מכיון שבכלל לא הותר יפ"ת במלחמת מדין לשום אחד מישראל, ואפילו לשיטת התוס' בשבת שגם במלחמת מדין הותרה יפ"ת לישראל, ג"כ אין להוכיח משם שגם לפנחס הותר די"ל כנ"ל.

(ב) כמו"כ יתורץ בזה מה שראיתי בספר בית דוד להרב זאב וולף לייטער שכותב להקשות על המרדכי מנזיר ד' מ"ז ע"ב דאמר מר זוטרא לענין החיותו משיח מלחמה עדיף מ"ט דתלי ביה רבים, ופרש"י דעביד מלחמה בשביל רבים, הרי דמשיח מלחמה מסדר מערכות המלחמה, אבל לפי הנ"ל מיושב שפיר, משום דזה שכותב המרדכי דשמא היה חוזר לביתו ולא היה נכנס בעורכי המלחמה, הכוונה שלא היה עליו חובה להשתתף והיה יכול לחזור לביתו, ומכיון שיש לו הרשות לכך ומשכחת לה דלא אזיל כהני כלל לכן יש לצדד דיפ"ת לא שריא לכהן וכן"ל, אבל לאמיתו של דבר היה הכהן המשיח מתנדב ולוחם בשביל רבים, ומיושב שפיר דברי הגמ' בנזיר הנ"ל שאומרת דתלי ביה

רבים, כי כל עוד ששם משיח מלחמה עליו ולא הסתלק מחפקידו תלי ביה רבים. וזה מדויק בדברי החוס' בנוזיר שם ד"ה משוח מלחמה, שכותבים „משוח מלחמה עדיף דחוי למלחמה שנתמנה לכך לצאת עם העם למלחמה ותלי ביה רבים וכו' והיינו דאע"פ שאין עליו חובה לכך, אבל מינויו הוא לשם כך לצאת עם העם למלחמה כי זהו עיקר מטרת מינויו וחזי למלחמה כ"ז שאינו חוזר בו. וממילא תלי ביה רבים, ועיין גם בחוס' ישנים ביומא ד' ע"ג ע"א ד"ה ככהן הדיוט, שכותבים שאם זקן הוה ואינו יכול לצאת ולבוא במלחמה מורידין אותו ומושחין כהן אחר, ומסתברא שלפ"ז ה"ה אם הכהן משוח היה מפקפק לחזור שג"כ היו מורידין אותו, כי מכיון שרפה ידיו לא ילחם כבר מלחמת ה' בתנופת ידים ובלב אמיץ, ויש להאריך.

וכן מתיישב בזה גם מה שמביא הדברי יששכר שם ראייה דכהנים היו בכלל כיבוש הארץ, שהיו בני מלחמה ובני' בן יהודע היה שר צבא לשלמה וכל מלכי בית חשמונאי נלחמו תמיד ע"ש. והיינו מפני שהיה כל זה רק רשות ולא חובה.

יג) ואזכיר בזה שמצאתי בשני דפוסים ישנים של המרדכי (בספרית הרמב"ם בת"א) שהנוסחא במרדכי מקוצר ושונה מנוסחת המרדכי שלפנינו, האחד נדפס בקושטא שנת רס"ט, והשני נדפס בריווא דטריניט בשנת שי"ט. וז"ל המרדכי בדפוסים הישנים הנ"ז: נשאל לה"ר יצחק אם כהן יכול לגרש את אשתו על תנאי ולומר לה על פה אם מתי יהא גט ואם לא מתי לא יהא גט כי היכי דלא תפול קמי יבם, ואם יכול לקיימה ולהחזירה אם עמד, והשיב דיכול לעשות כדחנן בפי' הזורק כתב לגרש אשתו ונמלך ב"ש אומר פסלה מן הכהונה וב"ה אומרים כיון שנתנו לה על תנאי לא פסלה מן הכהונה וק"ל כב"ה וכ"פ ה"ג ותיקון שטרות, אמנם אין להביא ראיה מכל היוצא למלחמת בית דוד כו' דהא שלשה כהנים היו עמהם ולכל הפחות צריך להיות עמהם כהן אחד הקורא מי האיש הירא ורך הלבב, דאם כן מה שאל התלמוד פרק קמא דקדושין כהן מהו ביפת תואר תיפוק לי דכהן היה במלחמה, אלא ודאי לא קאי עליה דשמא היה חוזר לביתו ולא היה נכנס לעורכי המלחמה גם בנידון זה לא תפשוט עכ"ל.

אנו רואים שבדפוסים הישנים חסרה כל הפיסקא של הראיה מפ"ק דיומא דמתקינין לו לכ"ג אשה אחרת, וכן חסרה כל הפיסקא של ועוד יש מפרשים דכל היוצא למחמת בין דוד וכו'. וחסר גם המילים „דאפילו ריח הגט אין כאן אחרי שלא נתקיים התנאי" שאחרי תיבות „וכן פסקו ה"ג ובתיקון שטרות". וכן לא כתוב המילים „דגם כהן משוח היה במלחמה", ובמקום „דהא גם כהנים היו עמהם" כתוב „דהא שלשה כהנים היו עמהם [וזה מתאים לדברי הגמרא

בסוטה ד' מ"ג ע"א והרמב"ם בפ"ו מה' מלכים ה"ג דשלשה היו מדברים, משוח
מלחמה, כהן אחר תחתיו, ושוטר, ועיין ביבמות ד' פ"ו ע"ב דבתחלה לא היו
מעמידים שוטרים אלא מן הלויים ע"ש. ויפה אשר העיר לי ידי"ג הגר"ר
מרגלית שליט"א שבטח היה כתוב ג' עם קו עליו, ובא המדפוס ופירש הר"ת
של ג' שהוא גם ולאמיתו הוא שלשה. ובאמת ראיתי אח"כ במרדכי דפוס
קושטא שלא כתוב מפורש שלשה כי אם כתוב אות ג' עם קו עליו, וזה מאמת
את ההשערה הנ"ל. ויתירי שורות קחזיני הכא בדברי המרדכי, וכנראה שלטה
בו יד מוסיפי הגהות, שהכניסום אח"כ בפנים בחוך דברי המרדכי.

(יד) נוסף על דברי המרדכי אפשר לפענ"ד לתרץ עוד ולומר שלכן אין
להביא ראיה מכל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשחו לענין
אם כהן יכול לגרש על תנאי ולהחזירה, משום די"ל שהגט כריתות היו כותבים
רק אלה שהשתתפו בפועל בקרב פנים אל פנים מול האויב והיה נתון בסכנה
תמידית, אבל המפקדים והמצביאים שהיו רק מנהלי ומכווני המלחמה והם
כשלעצמם נמצאים במרחק מפני המלחמה ואינם נתונים כ"כ בסכנה, אלה לא
היו בכלל התקנה של כתיבת גט כריתות לנשותיהם, ולפי"ז אין ראיה כלל
מג' כהנים שהיה עמהם במלחמה או מכהן המשות, כי י"ל שאלה היו רק
מכוונים פני המלחמה אבל לא היו נמצאים בגוף החזית, וממילא לא היו בכלל
התקנה של כתיבת גט כריתות לנשותיהם, וגם אצל פנחס מצאתי בהאברבנאל
פ' מטות שמפרש שהיה רק שר הצבא אבל לא השתתף בפועל בחזית עצמה.
שכותב בתוך דבריו "והנה לא הלך עמהם איש משבט לוי לפי שהם לא היו
יוצאים בצבא ולא היו נוחלים בארץ וגם לא בשלל המלחמה, והנה שלח עמהם
לשר הצבא את פנחס שהיה צורר את המדינים כי לא רצה משה לעשות את
המלחמה הזאת בעצמו, וכן עשה במלחמת עמלק שלא עשה בעצמו ולא עם
כל ישראל אבל אמר ליהושע משרתו בחר לנו אנשים וצא והלחם בעמלק...
ועמהם פנחס בן אלעזר לצבא לא להרוג ולא לנגוע בחלל
אלא לפי שהיו כלי המקדש שהם האורים והתומים וחצוצרות
התרועה בידו שהם היו פעולות מיוחדות לכהן עי"ש. וממילא
אין קושיא כלל מההיא דנזיר ד' מ"ז ורש"י שם דמשית מלחמה עביד מלחמה
בשביל רבים, והיינו דאע"פ שעביד מלחמה בשביל רבים אבל לא היה משתתף
בעצם החזית ורק מנהל בחכמתו ממקום מצבו האיסטרטגי את מערכת המלחמה
וממילא לא היה בכלל התקנה וכנ"ל.

לפי"ז נוסף למ"ש לעיל באות י"א שאין ראיה מפנחס להיתר יפ"ת לכהן
יש להוסיף גם חילוק זה די"ל דפנחס לא היה בכלל ההיתר יפ"ת מכיון שלא
השתתף בעצם הקרב ואינו בכלל ושבית שביו בשעת שביה, ויש להאריך.

טו) מדברי האברבנאל הנ"ל למדנו גם מפורש שסובר בפשיטות ששבת לוי לא היה משתחף בכלל בצבא ומשום זה לא השתחף גם במלחמת מדין, וכך כותב האברבנאל בפ' במדבר שבא הדיבור בלשון אך אבל מטה לוי לא תפקוד לעשות עליו פקיד למלחמה לפי שאתה תפקוד אח"כ אותם ולא לענין המלחמה כי הם יהיו שומרי המשכן ולא ילכו במלחמה ע"ש.

בהא נחיתנא ובהא סליקנא שאין חובה על שבת לוי להשתחף במלחמה, ¹²³⁴⁵⁶⁷אח"ח כי מיועד הוא לתפקידו המיוחד לעבוד עבודת ה', אבל אם מי שהוא משבת לוי — יחיד או רבים — רוצה להתנדב להשתחף במלחמה הרשות בידו.

אוצר החכמה

פרק ד

לומדי תורה

א) הרמב"ם שם (בפי"ג משמיטה ויובל הי"ג) שהזכרנו בפרק הקודם, מסיים את דבריו וכותב: ולא שבת לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו האלקים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללויים, הרי דוד ע"ה אמר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי עכ"ל.

למדנו מדברי רמב"ם אלה שס"ל שזכות שבת לוי להיות מובדלים מדרכי העולם לא לערוך מלחמה כשאר ישראל אלא להיות חיל השם, ניתנת לכל איש ואיש מבאי העולם אשר התרומם בהנהגותיו הרוחניות להיות מובדל מחשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, ומושקע ראשו ורובו בעבודת ה' בהכרת חובתו בעולמו ובלימוד תורתו הקדושה אשר תורהו ונחלתו בדרך הרצויה להיות ה' חלקו ונחלתו לעולמי עולמים.

ומכיון שהמדובר ברמב"ם שם לענין כיבוש נחלת ארץ ישראל שהוא מלחמת מצוה, נלמד מדברי הרמב"ם שכמו שבת לוי כן הוא פוטר את העוסקים בעבודת ה' ובתורתו אפילו ממלחמת מצוה.

ב) ומצינו מקור לדברי רמב"ם אלה בגמ' בשבועות ד' ל"ה ע"ב דאיתא: כרמי שלי האלף לך שלמה שלמה לדידיה ומאתים לנוטרים את פריו רבנן. ושמאל דורש שם להיפך האלף לך שלמה למלכותא דרקייעא ומאתים לנוטרים את פריו למלכותא דארעא. והנה רש"י מפרש שהמדובר לענין אנגריא דעבודת

המלך, והתוס' מפרשים שהמדובר בהוצאת למלחמת הרשות, ועיין במהרש"א שכותב על דברי התוס' דלא משמע להו באנגריא כפרש"י אלא דקטלא ממש ומשמע להו דבמלכי ישראל איירי קרא בהוצאה למלחמת הרשות דבמלחמת מצוה כתיב לא תחיה כל נשמה. וכן עיין בחדושי אגדות שם שכותב על הגמ' דאמר שהותיר מִישראל מלצאת למלחמה חלק ששית מאלף שהם מאתים לנוטרים פריו שהם הרבנן שאסור לעשות אנגריא בת"ח כמ"ש בסוטה (ד' י' ע"א) באסא שנענש על כך, ושמאל דריש בהפך דיש להניח אלף מכלל ישראל לשלמה למלכותא דרקיע שיהיו עוסקין בתורה וחלק ששית שהם מאתים אם יעשו מלכותא דארעא אנגריא לא מיענש עליהו, ובמלכותא דִישראל איירי דהיינו כרמי שהוא כנ"י עי"ש.

ג) אמנם מדברי התוס' משמע לכאורה דלא כמו שדייקנו למעלה מדברי הרמב"ם שפטורים אפילו ממלחמת מצוה, שהרי מדייקים לכתוב דבהוצאת למלחמת הרשות קאמר, ומשמע הא למלחמת מצוה מותר לקחת גם מרבנן. אבל עפ"י דברי המהרש"א הנ"ל שמבאר כוונת התוס' שלכן המדובר בהוצאה למלחמת הרשות משום דבהוצאה למלחמת מצוה כתיב לא תחיה כל נשמה, אפשר להתאים יחד שיטת התוס' עם שיטת הרמב"ם, והיינו שכוונת התוס' לבאר דזה שמשמע בגמ' שאסור בכל אופן שהוא לקחת מרבנן אפילו באופן שבלי לקיחתם למלחמה יפסידו את המלחמה, המכוון על מלחמת הרשות, דבזה אפילו אם לא יספיקו להם הכחות אם לא יקחו מהרבנן, בכל זאת אסור להם לקחת מרבנן, ועליהם למשוך את ידם מלהלחם מלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה מכיון דכתיב לא תחיה כל נשמה ויש חיוב מן התורה להלחם, בזה אם לא יספיק להם כחות הלוחמים למילוי חובה זאת של לא תחיה וגו' בלעדי רבנן, בכה"ג מותר להם לקחת גם מרבנן.

ד) ובזה יש לומר שגם הרמב"ם מודה שאם נכנסו ישראל לקרב של מלחמת מצוה ויש סכנה של פקוח נפשות אם לא יקחו גם מרבנן שאזי צריכים ללכת לעזרת אחיהם הנתונים בפקוח נפשות גם הרבנן, וכמו שביארתי בכזה בספרי שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סימן ט' בפרק מלחמת הגנה אות ד' שלכן כותב הרמב"ם (פ"ב מה' שבת הכ"ג) בלשון "ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא ולצאת ולעזור לאחיהם שבמצור וכו'" וכן כותב הסמ"ג בלשון "ומצוה על ישראל לצאת ממקומם וללכת מזוינים לעזור לאחיהם שבמצור" שכוונתם לרבות בזה אפילו שבט לוי ותלמידי חכמים אשר תורתם אומנתם שבדרך כלל אין יוצאין בעריכת מלחמות של ישראל עם האומות, אבל מכיון שהשאלה היא להציל נפשות מישראל ויש פקוח נפשות באי הגשת ההצלה אזי מחויבים כל ישראל לצאת ולעזור אם רק יכולים להחזיק בנשק ולהלחם, והיינו אפילו אלה

שכדרך כלל אינן עורכין מלחמה יחד עם שאר ישראל, ולא רק בחול מחויבים בזה כי אם אפילו בשבת מכיון שיש בזה פקוח נפשות עיי"ש.

(ה) תלמידי החכמים בעסקם בתדירות בתורה ועבודה ה' בשעת מלחמה משרתים בזה את העם יותר מהשתתפותם בקרב, וכך מצינו במדבר רבה פרשה כ"ב שבמלחמת מדין ייחדו י"ב אלף לתפלה כי התורה והתפלה הם כלי הזיין של העם ההולכים לפניו בקרב ומפיל את שונאיהם כדברי התרגום אונקלוס עה"פ בחרבי ובקשתי (בראשית מ"ח-כ"ב) "בצלתי ובבעותי". וכל אלה אשר תורתם אומנתם חלילה להוציאם ולנתקם מאהלי התורה ולשעבדם לצבא המלחמה ואימונים או שאר עבודות, וידעו נאמנה שכל מי שמסר נפשו וחיוו לשקידת התורה הנהו איש צבא מלגיונו של מלכו של עולם להגנת עמנו וארצנו, וכל אלה העומדים במערכת הקרב עם האויב מוגנים בזכות לומדי התורה וכמו שאמרו רז"ל (מכות י'). מאי דכתיב עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים — מי גרם לרגלינו שיצמדו במלחמה, שערי ירושלים שהיו עוסקין בתורה וכל בעל נפש שהוא מסור ללמוד התורה אינו ח"ו בכלל משחמט אלא נהפוך הוא עבודה גדולה הוא עושה לנצחוננו המלא שאנו מקוים לו... כדאי הוא קול התורה להגן גנון והצל לכל היורדים לשדה המלחמה שיחזרו בחיים ושלום לביתם... (מתוך כרוזו של הגאון הגרצ"פ פרגש שליט"א אב"ד ירושלים בזמן מלחמת השחרור בב"ד ניסן תש"ח).

(ו) מלבד דברי הגמ' בסוטה בד' י' ע"א הנ"ל דאיתא: דרש רבא מפני מה נענש אסא (לחלות ברגליו) מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים שנאמר והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי מאי אין נקי אמר ר' יהודה אמר רב אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה שנשמע מזה שאע"פ שאסא חשב הדבר כמלחמת מצוה שהרי חייב אפילו חתן מחדרו בכל זאת נענש על שלקח תלמידי חכמים, והיינו מפני שאפילו באופן זה אסור לקחת תלמידי חכמים מלבד זה מצינו רמז אזהרה חמורה על לקחת תלמידי חכמים לצבא המלחמה בגמרא בנדרים (ד' ל"ב ע"א) דאיתא: אמר ר' אבהו אמר ר' אלעזר מפני מה נענש אברהם אבינו ונשמעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו, ומפרש הר"ן: שהולیکن למלחמה כדכתיב וירק את חניכיו דהיינו בני אדם שחנך לתורה.

חוב גדול מיוחד ישנו על הנהגת המדינה והצבא לפטור מחובת שירות בצבא את בני הישיבות, בהיות בתי הישיבות חומות בית חיינו והערובה הכסוחה לקיומנו, והם הם בתי-היוצר של אומתנו כולה שמשם היא שואפת עוז ועצמה לתקומתה, ובירדעים ובלי יודעים היא יונקת משם את לשד חיותה.

את החוב הקדוש הזה, והחרדה הגדולה לבלי לנגוע באישון בת עינה של האומה-זאת הישיבה בישראל — הביע בצורה בולטת ובדברים נוקבים ויורדים עד תהום הנשמה הישראלית מרן הגאון הגרא"י הכהן קוק ז"ל בספרו אגרות ראיה סימן פ"ה, ואלו הם תמצית דבריו החוצבים להבות אש להגנת בני הישיבות: ... הממשלה חייבת היא להיות זהירה שלא לנגוע בנימין הנפשיים של כל דת ואמונה, ואנחנו לפי הכרחנו הדתית חורבנו של הישיבות שיהיה נצמח מלקיחת מבחר בניהן לצבא, הוא לנו חרבן דתי איום נורא... הישיבות לא נוסדו מעיקרן רק בשביל התכלית להעמיד לנו רבנים, הישיבות בישראל מעולם היו והנן מקדשי-תורה שאנו חייבים, חובה תורית, שלא יתחסרו מאתנו בכל מדינה, וכשם שלא תעז שום ממשלה נאורה לגזור עלינו להחריב את בתי-כנסיותנו, לשרוף את ספרי תורתנו, כן לא תוכל להטיל עלינו חק של החרבת ישיבותינו... אצלנו החסרון הזה הוא חסרון שלא יוכל להמנות, גדול תלמוד תורה מהקרבת תמידים ומכל עבודת-הקודש היותר נשגבה, ובשעה שתבטל הממשלה את ישיבותינו הרי היא כאילו גוזרת עלינו גזרת שמד... וכשהיו אבותינו עומדים במצב הצבאי היותר נמרץ, בכבוש הארץ, נאמרה ליהושע התוכחה על אשר בטל את הישיבה יום אחד, ושר צבא ד' אמר לו: „על של עתה באתי. — על שבטלתם תלמוד תורה... ע"פ תורת ישראל תלמידי חכמים אסור ללחצם ללכת למלחמה, וכל כך גדול הוא החטא של לחיצת תלמידי חכמים למלחמה עד שלא הניחו חז"ל מלבקר את מעשה מלך צדיק כאסא מלך יהודה ואמרו שנענש שחלה את רגליו מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים... ויותר מזה ראינו את גדולת האיסור לעשות אנגריא בתלמידי חכמים לכופם על יציאה למלחמה אפילו על מלחמת מצוה גדולה מאד, שהרי אין לך מלחמת מצוה יותר גדולה מהמלחמה שערך אברהם אבינו נגד המלכים, שמן השמים הסכימו על ידו, עד אשר הורונו חז"ל בקבלתם שעל זה נאמר (ישעי' מ"א ב') „יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו" וכמבואר בדבריהם ז"ל (תענית כ"א א') ומכל מקום אמרו (נדרים ל"ב א') מפני מה נענש אברהם וכו' מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים... הצלחת המדינה תלויה במלחמתה ע"י מה שנמצאים בה תלמידי חכמים העוסקים בתורה, שבזכותם המלחמה נוצחת, והם מועלים למדינה יותר מאנשי החיל הלוחמים, ולדוד אמרו החיילים שלא יצא למלחמה: „כי תהיה לנו מעיר לעזור (שמו"ב י"ח ג') ותרגם יונתן: „כצלחתך", וכן פרשו רש"י ורדיק והמצודות, ואמרו בסנהדרין מ"ב א': „אלמלא דוד שעסק בתורה לא עשה יואב מלחמה" כלומר לא היה מנצח את המלחמה... היחידים הללו יועילו לה הרבה יותר בכחם הרוחני בהיותם עוסקים בתורה ובמוסר ובעבודת ה' ומשפיעים ע"י זה רוח קדשה ואמונה בסביבם

וחוגם שבזה הם גבורי-כח, הרבה יותר ממה שיוכל להועיל לה בכחם החלש החמרי בצאתם לעבוד עבודות גשמיות... וכל כך גבוהה היא בישראל תעודת למוד התורה ללומדיה הקבועים, עד שע"פ המסורת התלמודית היא לא תוכל להיות נדחית גם מפני צווי של כל מלך ושליט, ומסורת בידינו מחז"ל על האמור (שמו"ב כ' ד' ה'): "ויאמר המלך אל עמשא הזעק לי את איש יהודה, ויוחר מן המועד אשר יעדו" שהיתה סבת האחר "משום דאשכח רבנן דפתחי במסכתא" (סנהדרין מ"ט א') ויואב שרצה להתנצל שבשביל כך הרגו לעמשא, נתחייב בדין אצל דוד, ושלמה הוציא אל הפועל את הדין, מפני שהיה הצדק עם עמשא שלא לקחת גם למלחמה נחוצה זו את העוסקים בתורה להפריעם מהעסק הקדוש שעליו העולם עומד, ומבואר שלא רצה עמשא להטרידם בדבר המלחמה עד שלא הפסיקם ממשנתם גם לשאול אם ירצו ללכת בתור מתנדבים כיון ש"פתחו במסכתא". אמנם ללחון תלמידי חכמים לבטל תורתם וללכת למלחמה, או לשום עבודה חמרית אחרת, זה אסור בכל עת עכ"ד הנלהבים והממציים את החובה הקדושה לפיטור תלמידי חכמים בכלל ובני ישיבות בפרט מחובת התגייסות לצבא הלוחמים.

אכן רוח ה' היתה בפיו של אותו גאון וצדיק ז"ל ומלתו על לשונו להקיף ולמצות בקצרה בדברים קולעים אל המטרה את גודל החיוב ההלכותי לפטור בני הישיבות וכל אותם שתורתם אומנתם מחיוב ההתגייסות לצבא אפילו ממלחמת מצוה, ובזכות שנמצאים ממיתים עצמם באהלה של תורה המדינה מצלחת במלחמותיה.

(ז) והנה ראיתי בקונטרס לאחד הרבנים (בעילום שם) שכותב שאם בבבלי סוטה אמרו שאסא נענש על שעשה אנגריא בת"ח הרי כיאר שם המהרש"א לנכון הטעם לפי שהיתה זו מלחמת רשות אבל במלחמת מצוה מבאר המהרש"א בדברים מפורשים שודאי אף תלמידי חכמים חייבים.

ולפענ"ד אינני רואה דברים מפורשים כאלה במהרש"א שם. וז"ל המהרש"א: מפני מה נענש אסא מפני שעשה אנגריא בת"ח. ומייתי לה מדכתיב השמיע את כל יהודה לרבות ת"ח ודקאמר אין נקי כו' הוא מלחא באנפי נפשיה לדרוש מיניה אפילו חתן כו'. ואפשר דקאמר דגם מפני זה נענש אסא שעבר על דברי הכתוב נקי יהיה לביתו גו', אע"ג דבמלחמת מצוה אמרינן בס"פ משוח מלחמה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו כו' הכא לאו מלחמת מצוה היה עכ"ל. הנה ראינו בראשונה שהמהרש"א מחלק בין האנגריא בת"ח ובין האין נקי של חתן מחדרו, והיינו דזה שעשה אנגריא בת"ח אנו למדים לא ממ"ש אין נקי, אלא ממ"ש "את כל יהודה" שמשמע לרבות ת"ח, וזה דורש רבא בגמ', ושוב מוסיפה הגמ' בשם רב יהודה אמר רב שדרש מהאין נקי שלקח אפילו חתן מחדרו, אבל אין

לזה שייכות להדרש הקודם שדרש רבא ממלת כל שלקח אפילו ת"ח, ובפני הראשון מפרש המהרש"א שנענש רק על מה שעשה אנגריא בת"ח אבל על מה שלקח חתן מחדרו לא נענש, והיינו מפני שהיתה זאת מלחמת מצוה ובמלחמת מצוה מותר לקחת חתן מחדרו, ובכל זאת נענש על שלקח ת"ח, מפני שאסור לקחתם אפילו למלחמת מצוה, וא"כ הרי נלמד מדברי המהרש"א ההיפך ממה שפירש בדבריו האחד מהרבנים כאילו כביכול כתוב מפורש בדבריו שלמלחמת מצוה אף ת"ח חייבים, ואפי' בפירוש השני זה שהוצרך המהרש"א לבאר שהכא לאו מלחמת מצוה היה הוא לא משום השאלה של מפני מה נענש על שלקח ת"ח, אלא משום השאלה מפני מה נענש על שלקח חתן מחדרו, והיינו מפני שהרי המהרש"א מוסיף וכותב דאפשר דרב יהודה אמר רב מוסיף בגמ' ואומר דגם נענש מפני שלקח חתן מחדרו ועבר על דברי הכתוב נקי יהיה לביתו, וע"ז היה איכפת להמהרש"א דלמה נענש גם בשביל זה הרי במלחמת מצוה אמרינן בס"פ משוח מלחמה הכל יוצאין אפי' חתן מחדרו, ובשביל זה תירץ דהכא לאו מלחמת מצוה היה, והיינו דמשום כך נענש גם ע"ז. אבל משום החטא הראשון שעשה אנגריא בת"ח שפיר סובר המהרש"א שהיה נענש אפילו לו היה זה מלחמת מצוה, ומדויל ידיה של האחד הרבנים משתלם, ופשוט.

ח) אמנם מדברי הערוך בערך אנגריא (צוין גם במסורת הש"ס בסוטה שם) משמע דס"ל דבמלחמת מצוה גם ת"ח חייבים שמבאר דזה שממשיכה הגמ' ואומרת מאי אין נקי אמר רב יהודה אמר רב אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה הוא בכדי להוכיח שאסא עשה אנגריא בת"ח, והיינו דמכיון שלקח אפי' חתן מחדרו מכל שכן שלקח תלמידי חכמים ע"ש, ומינה ה"ה במלחמת מצוה אם חייב בה אפילו חתן מחדרו מכל שכן שחייבים בה תלמידי חכמים. אבל דברי הערוך מוקשים בלא"ה דלפי פירושו תיקשי, דממ"נ מה היה נחשב מלחמת אסא, אם היה נחשב למלחמת רשות א"כ מדוע לא אומרת הגמ' שנענש גם בשביל זה שעבר על מה שכתוב בתורה ולקח חתן מחדרו, ואם היה נחשב למלחמת מצוה שמותר לקחת חתן מחדרו, הרי לפי פי' הערוך מכ"ש שמותר אז לקחת גם תלמידי חכמים א"כ מדוע נענש על כך שעשה אנגריא בת"ח. וצ"ע כעת.

ואפשר שבשביל כך לא הזכיר המהרש"א פירושו של הערוך ופירש כוונת הגמ' באופן אחר וכנ"ל, ותתורץ בכך פליאתו של בעל ההפלאה שבערכין על הערוך, שמתמה על המהרש"א שחידוש אחרי שתורתו של הערוך ערוכה בפיו של הגאון המהרש"א שלא זכר כאן פי' נכון. אבל לפי הנ"ל מיושב שפיר והיינו מפני שהיה תמוה בעיני המהרש"א פירושו של הערוך ולכן לא זכרו בכאן.

ובאמת כפירושו של המהרש"א דזה שאומרת הגמ' מאי אין נקי וכו'. הוא מילתא באנפיה נפשיה לדרוש מיניה אפי' חתן כו', משמע נמי מהירושלמי (בפ"ח דסוטה ה"י) דאיתא: כתיב והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי. מהו אין נקי. ר' סימון ורבנן. רבי סימון אין נקי לביתו שעה אחת, ורבנן אמרין לית רבי בריבי. הרי שהמה שתי דרשות מיוחדות רבי סימון דריש האין נקי לענין חתן מחדרו דכתיב ביה נקי יהיה לביתו שנה אחת שלא הנית אפי' שעה אחת (עיין ק"ע) ורבנן דרשי האין נקי [ולא ממילת כל יהודה כדברי המהרש"א] דהיינו שהכריז לית רבי בריבי, שאפי' רבן בן רב או רב גדול הוציא למלחמה (עיין ק"ע).

ובכלל חילוק גדול יש בין סתם תלמידי חכמים הלומדים ויודעים את התורה שע"ז הוא המכוון באיסור עשיית אנגריא בתלמידי חכמים שגם בהם אסור לעשות אנגריא, לבין סוג תלמידי חכמים מיוחד אשר תורתם הוא ממש אומנתם ונדבה רוחם אותם לפרוק מעל צוארם עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם ולהכדל לעמוד לפני ה' בהכלי הישיבות מקומות התורה ולעובדו בלימוד תורתו ואופני יראתו (כדברי הרמב"ם שם בפ"ג משמיטה ויובל), על סוג תלמידי חכמים מיוחד זה יש לומר שכו"ע מודו שפטורים מלהשתתף במערכות המלחמה ומשירותים הצבאיים אפילו במלחמת מצוה כי המה חיל השם וזכויות מיוחדות להם להיות מובדלים מדרכי העולם, ומרוכזים בבתי-היוצר של נשמת העם.

(ט) וכן מה שמביא האחד מהרבנים הנ"ל ראייה שת"ח חייבים במלחמת מצוה ממה שדורשת הגמ' בסוטה (ד' מ"ג ע"א) גבי מלחמת מדין: וישלח אותם משה אלף למטה לצבא אותם ואת פנחס, אותם אלו סנהדרין. הנה לפי מה שכתב ביארנו בפרק הקודם את ענין מלחמת מדין, אין להביא ראייה כלל משם, ראשית כי שם היה ענין מיוחד של "לתת נקמת ה' במדין" ומשו"ה סוברת גירסא אחת בספרי ששלחו גם משבט לוי, ולכן שלחו לשם כך את הסנהדרין ראשי העם להיות מנצחים על העבודה הגדולה והמיוחדת הזאת לתת נקמת ה' במדין. ושנית הרי הבאנו מהמדרש ששלחו גם י"ב אלף לתפלה, וא"כ י"ל שגם את הסנהדרין שלחו למטרה זאת לעמוד לימין יד הלוחמים ולעזור להם בצלותהון ובעותהון אבל לא השתתפו בקרב בפועל, וכבר הבאנו בפרק הקודם באות י"ד בשם האברבנאל שגם פנחס לא השתתף בפועל במערכה. סוף דבר: חוב שמיימי ותביעת הנשמה הישראלית הכללית של כנסת ישראל, היא לפרוק עול דרך ארץ מתלמידי החכמים שקיבלו עליהם עול מלכות שמים להיות נתונים נתונים לה' להמנות על צבאותיו לעסוק בתורתו יומם ולילה, כי ממלאים המה בכך חפקיד ושירות לעם ולמדינה ממדריגה ראשונה.

בהקדים בכך לעם ולמדינה חומה ומבצר רוחני רם ונשא ששום כח בעולם לא
 יוכל להפילו כדברי הנביא "כל כלי יוצר עליך לא יצלה וכל לשון תקום אחך
 למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאם ה'" (ישעיה
 נ"ד-י"ז). וכדרשת חז"ל בבב"ב (ד' ז' ע"ב): אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות
 אלו תלמידי חכמים.

פרק ה

אוצר החכמה

מיוחסים במלחמה

אח"ח 1234567

(א) בירושלמי קדושין (פ"ד ה"ה) איתא: רבי שמואל בר נחמן בשם רבי
 יונתן כתיב (דה"א ז') והתייחשם בצבא המלחמה, זכות יחסיהם עומדת להם
 במלחמה, עד כדון מן הקבלה מדברי תורה (דברים י"ז) לא יבא ממזר בקהל
 ה', לא יבא פצוע דכא, וגו' מה כתיב בתריה כי תצא מחנה על אויבך וגו',
 ומפרש הק"ע דהיינו דש"מ שהעם שבמחנה צריכין להיות מיוחסים, והפני משה
 מפרש כוונת הירושלמי "דכשתשמור ותזהר מכל אלה תהיה בטוח כי תצא
 מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע".

ונראה דיש נפ"מ גדולה בין שני הפירושים, דלפירוש הק"ע דין היוחסים
 הוא דין בעצם יציאת המחנה על האויב, שצריך שאנשי המחנה יהיו מיוחסים,
 ולפירוש הפני משה דין היחוס אינו דין בעצם מחנה הצבא שהלוחמים צריכים
 להיות מיוחסים, אלא שהוא בא לשם שמירה על המחנה מכל דבר רע, שע"י
 שכולם יהיו מיוחסים יהיו נשמרים יותר מכל דבר רע של עבירה ואיסור.

(ב) וראיתי בזה בפ"י תורה תמימה עה"ת פ' תצא שמעתיק דברי
 הירושלמי בלשון זה "כי תצא מחנה, רמז למיוחסין באסטרטיא של מלך מנין,
 דכתיב לא יבא ממזר בקהל ה' לא יבא פצוע דכה וגו' וכתיב בתריה כי תצא
 מחנה וגו'" ומוסיף ע"ז וכוחב: פשוט דדריש ע"ד אסמכתא מסמיכות הענינים,
 וגראה דדקדק לומר אסטרטיא של מלך ולא סתם חיל של מלך או חיל מלחמה,
 משום דבאמת א"א לומר שכל החיל יהיה מכשרי משפחות שהרי איתא בקדושין
 ע"ז: מאי אסטרטיא של מלך חיילות של בית דוד, ובאמת מצינו שלדוד עצמו
 ה"י שר צבא מן האומות והוא אתי הגתי, אלא קאי רק על שומרי המלך
 ומשום כבוד המלך, וכך תרגום אהשדרפני המלך איסטרטילוסי מלכא עכ"ל.

ודבריו תמוהים, כי זה לשון הגמ' בקדושין שם על דברי המשנה שכתוב
 ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר אף מי שהיה מוכתב באסטרטיא של מלך לא
 היו בודקין ליחוס; אמר רב יהודה אמר שמואל בחיילות של בית דוד, אמר

רב יוסף מאי קרא והתיחשם בצבא במלחמה (דהי"א ז') וטעמא מאי אמר רב יהודה אמר רב כדי שתהא זכותן וזכות אבותם מסייעתן, והאיכא צלק העמוני (שמו"ב כ"ג) מאי לאו דאתי מעמון, לא דיתיב בעמון, והאיכא אוריה החתי מאי לאו דאתי מחת, לא דיתיב כחת, והא איכא אתי הגיתי (שמו"ב ט"ו) וכי תימא ה"נ דיתיב בגת והאמר רב נחמן אתי הגיתי בא ובטלה, ועוד אמר רב יהודה אמר רב ארבע מאות ילדים היו לו לדוד וכולם בני יפת תואר היו וכולם מסתפרים קומי ומגדלים בלורית היו וכולם יושבים בקרונות של זהב והיו מהלכים בראשי גייסות והן הן בעלי אגרופים של בית דוד, דאזלי לבעותי עלמא, ומפרש רש"י: לבעותי עלמא אבל לא היו יורדין בתוך המלחמה עם ישראל, הרי בהדיא שהגמ' בעצמה היא ששאלה מאתי הגיתי ואף הוסיפה לשאול מארבע מאות הילדים שהיו לו לדוד וכולם בני יפת תואר היו, ועל שתי הקושיות יחד תירצה הגמ' דאזלי לבעותי בעלמא, והיינו שגם אתי הגיתי וגם ארבע מאות הילדים לא היו יורדין בתוך המלחמה עם ישראל ואזלי רק לבעותי עלמא, ומהו זה איפוא ראית התורה תמימה מאתי הגיתי, וכל דבריו המה נגד דברי הגמ' בקדושין הנ"ל שהתורה תמימה בעצמו מזכירה.

ג) גם מה שתפס התורה תמימה למציאה הלשון של "אסטרטיא" ורצה ללמוד מזה שהכוונה רק על שומרי המלך ומשום כבוד המלך, עיין בתוס' ר"י הזקן בקדושין שם שכותב "של בית דוד, שהיו באים למחלוקת חדש בחדש וחוזרים חלילה והוא לשון איסטרטיא" עכ"ל, הרי בהדיא שהתוס' ר"י הזקן מפרש שזה מוסב על כל אנשי חיל המלחמה ולשון איסטרטיא הוא ע"ש שחוזרים חלילה.

וכן מתבאר בהדיא גם מלשון הילקוט שמעוני (ח"א רמ"ז תתקל"ג) שכתוב בלשון: מה כתיב למעלה מן הענין לא יבוא ממזר לא יבוא עמוני בא הכתוב ללמדך שכל מי שאינו ראוי לבא בקהל לא יצא למלחמה. הרי בהדיא שלימוד הכתוב הוא על כל עצם יציאה והשתתפות במלחמה, ולא רק לענין להיות שומרי המלך, ועיין בספורנו בפ' תצא שמביא לדרשת הפסוק של והיה מחניך קדוש שלכן אמרו שכל מי שהיה כתוב באסרטיה של מלכי בית דוד, מיוחס בלי ספק, מפני שהשכינה לא היתה שורה אלא על משפחות מיוחדות שבישראל. (ד) וכן כותב הספורנו במדבר (א — יח): ויתילדו על משפחותם, מפני שהיה מנינם זה כדי שיצאו בו לצבא המלחמה היתה הכונה לשמור יחוסם שזכות אבותם מסייעתם וכבר אמרו (בפרק י" יוחסין) אין בודקין אחר מי שנכתב באסטרטריה של מלך (פי' בחיילות בית דוד) וזה כאמרם (שם) שלא היתה השכינה שורה אלא על משפחות מיוחדות בישראל, הרי בהדיא שזה היה ענין יחוס בשביל השראת השכינה במחנה הצבא, והיתה קפידא זאת על כל